

Већу Интердисциплинарних студија
Универзитета уметности у Београду
Сенату Универзитета уметности у Београду

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
ЈЕЛЕНЕ ЈОВАНОВИЋ НИКОЛИЋ

„Улога музике у кодирању националне културе и идентитета у Црногорском народном позоришту (са посебним освртом на позоришну музику Жарка Мирковића)“

Одлуком Већа Интердисциплинарних студија Универзитета уметности у Београду од 15. октобра 2020. године именована је Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације у саставу: Светозар Рапајић, професор емеритус Универзитета уметности у Београду, др Марија Ћирић, ванредни професор ФИЛУМ-а Универзитета у Крагујевцу, др Тијана Поповић Млађеновић, редовни професор ФМУ, др Аница Сабо, редовни професор ФМУ у пензији, др Соња Маринковић, редовни професор ФМУ (ментор).

На састанку одржаном 17. фебруара 2021. године чланови Комисије су се сагласили да дисертација Јелене Јовановић-Николић „Улога музике у кодирању националне културе и идентитета у Црногорском народном позоришту (са посебним освртом на позоришну музику Жарка Мирковића)“ испуњава све услове за јавну одбрану и сачинили извештај који садржи: уводно образложење, биографске податке, анализу дисертације, критички увид, оцену резултата докторске дисертације и закључак Комисије.

БИОГРАФИЈА

Јелена Јовановић-Николић (Никшић, 21.2.1987) завршила је Средњу музичку школу Станковић (клавирски одсек) у Београду. Студије музикологије је такође завршила у Београду на Факултету музичке уметности (по старом систему школовања, у трајању од 5 година).

Од 2009. године запослена је у Музичком центру Црне Горе као ПР менаџер. Учествовала је у организацији преко 400 концерата најзначајнијих уметника из Црне Горе и иностранства. Аутор је програмских коментара за концерте Црногорског симфонијског оркестра, каталога међународног фестивала *А Темпо* и Међународног Никшић гитар фестивала.

Пише приказе концерата класичне музике у дневном листу *Побједа*. Аутор је монографије *Филмска музика Борислава Таминџића* и коаутор монографије о првој деценији рада Црногорског симфонијског оркестра.

У склопу програма „Music Up Close Network/Creative Europe“ одржала је „Разговоре пред концерт“ (Pre-Talk Concert) уочи премијерног извођења Вердијевог *Реквијема* у Црној Гори.

Учествовала је у документарном филму о музици на Црногорском двору. Учесник је међународних научних скупова у Крагујевцу и на Цетињу.

Председништво Црногорске академије наука и умјетности, на седници одржаној 6. јуна 2019. године именовало је за члана Одбора за музичку уметност.

У новембру 2019. године одржала је самосталну научну трибину у ЦАНУ са темом *Позоришна музика у Црној Гори*.

Од академске године 2016/2017 ангажована је на Музичкој академији на Цетињу у својству предавача на предметима Историја музике и Црногорска музика.

Објавила је следеће радове:

1. Jelena Jovanović, „*Etudes Dexecution Transcedante Franca Lista, Etide transcendentalne ili transcendentne izvođačke tehnike*“, *Likovi i lica muzike*, Beograd, FMU, 2010, 85–98.
2. Jelena Jovanović-Nikolić, *Osvrt na crnogorsku tradiciju: pitanje zvukovnih i kompozicionih postupaka kompozitora Borislava Tamindžića u filmu Čudo neviđeno, reditelja Živka Nikolića*, Kragujevac, FILUM, 2015.
3. Jelena Jovanović-Nikolić, *Filmska muzika Borislava Tamindžića*, Podgorica, Muzički centar Crne Gore, 2016.
4. Jelena Jovanović-Nikolić, *Review of the book Montenegrin Folk Songs written by Slobodan Jerkov, AM Journal of Art and media Studies*, 320 pp, 14/2017.
5. Jelena Jovanović-Nikolić, *Mogućnosti tumačenja naracije i naratora: studije slučaja dokumentarni filmovi Ždrijelo i Polaznik Živka Nikolića*, Regionalni online časopis *Camera Lucida*, br. 26–27.
http://cameralucida.net/test/index.php?option=com_content&view=article&id=719:cannes-jour-10-les-dardenne-mendoza-et-mungiu-nous-dessinent-une-grande-image&catid=27:cl-26-27&Itemid=9
6. Jelena Jovanović-Nikolić, *Funkcionalnost muzike: Komparativno sagledavanje audiovizuelnih parametara u dokumentarnom filmu noć i magla Alena Renea*, Regionalni online časopis *Camera Lucida*, br.28.
http://cameralucida.net/test/index.php?option=com_content&view=article&id=778:2016-12-05-21-50-53&catid=29:cl-28&Itemid=9
7. Mirković, Žarko, Jelena Jovanović-Nikolić (ured.), *Crnogorski simfonijski orkestar, Prva decenija/Montenegrin Symphony Orchestra, The First Decade 2007–2017*, Podgorica, Muzički centar Crne Gore, 2017.
8. Jovanović-Nikolić, Jelena, Sve o nama/All about us, in Mirković, Žarko, Jelena Jovanović-Nikolić (ured.), *Crnogorski simfonijski orkestar, Prva decenija/Montenegrin Symphony Orchestra, The First Decade 2007–2017*, Podgorica, Muzički centar Crne Gore, 2017, 229–319.

АНАЛИЗА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Технички подаци: Докторска дисертација Јелене Јовановић-Николић написана је на 212 страница текста (А4 формата, са маргинама од 2,5 cm, проредом 1,5, стандардним фонтом Times New Roman величине 12 тачака). Текст рада је структуриран на следећи начин: Садржај (3–4), Имена чланова Комисије за оцену и одбрану, Апстракт/Abstract (укупно

четири стране) и пет централних поглавља: Увод (9–15); Теоријска платформа (16–57); Историјска перспектива (58–68); Приступу изучавању примјењене музике (69–96); Позоришна музика/музика за сцену Жарка Мирковића (97–175); Закључна разматрања (176–180), списак коришћене литературе, списак представа, биографију кандидаткиње са списком објављених радова и шест функционалних прилога. Рад има 343 напомене.

КРИТИЧКИ УВИД И ОЦЕНА РЕЗУЛТАТА

У дисертацији „Улога музике у кодирању националне културе и идентитета у Црногорском народном позоришту (са посебним освртом на позоришну музику Жарка Мирковића)“ кандидаткиња у фокус пажње поставља позоришну музику композитора Жарка Мирковића (1952), једног од најзначајнијих црногорских савремених аутора, и разматра је у контексту развоја позоришне музике у Црногорском народном позоришту (у даљем тексту ЦНП). Својим истраживањем ауторка је желела да укаже на овај важан сегмент нематеријалне културне баштине и да сагледавањем вишедеценијског развоја позоришне музике осветли улогу музике у кодирању националне културе и идентитета.

Након уводног поглавља у којем су образложени тема рада, представљене хипотезе, предмет и циљеви истраживања, као и изабрана методологија, у поглављу Теоријска платформа дискутоване су дилеме везане за терминологију и могуће начине контекстуализације проблема, а затим су осветљена питања у вези са хронологијом. Посебна пажња посвећена је тумачењу елемената националне културе у музици, класификовању типова идентитета који се аналитички могу сагледавати и међусобном односу идентитета и музике, те дефинисању кода у сценској музици.

У трећем поглављу, Историјска перспектива, дискутује се о програмској политици и позицији националног театра у црногорској култури и даје систематизација података о ауторима који су својим деловањем дали допринос развоју сценске музике. У четвртном поглављу су анализирани различити приступи изучавању сценске музике у ЦНП. У поглављу Позоришна музика Жарка Мирковића направљен је преглед представа за које је композитор радио музику, дискутовано је о питањима односа композитора и редитеља и аналитички је сагледан његов ангажман у складу са теоријским поставкама на којима рад почива. Уочено је неколико фаза на том развојном путу и то је послужило као основа систематизације излагања. Прво су представљени почеци композиторовог ангажмана у позоришту, представе *Зла жена*, *Мокра шума*, *Велики бриљантни валцер* и *Ноћ богова*. Затим је дат осврт на представе у којима доминирају портрети историјских личности: *Принцеза Ксенија од Црне Горе*, *Данило*, *Everutan Ђилас*. Питања дијалога различитих култура оствареног кроз музику представе анализирани су у комадима *Конте Зановић* и *Монтенегрини*. Затим су размотрене одлике ауторовог музичког језика у представама компонованим у првим деценијама 21. века – *Дон Жуан се враћа из рата*, *Монтенегро блуз* и *o. Rest in Peace*. Посебно потпоглавље посвећено је питању његовог музичког виђења женских идентитета у представама *Кућа лутака – Тобелија*, *Tre sorele* и *Јаја*, а на кају је дата анализа начина на који се разоткривају однос колективних и личних идентитета посредством музике у представама *Нора* и *На љетовању*. У Закључним разматрањима су сумирани резултати истраживања.

Општи поглед на докторску дисертацију, предмет и циљ рада

Докторска дисертација Јелене Јовановић-Николић је интердисциплинарно истраживање актуелног и недовољно изучаваног проблема у вези са методолошким приступом сагледавању одлика композиторског језика у области примењене музике. Упркос томе што су позоришна, а потом и филмска музика области којима су дали допринос и најзначајнији светски композитори, музикологија недовољно пажње посвећује овим истраживањима и често маргинализује тај део њихових опуса, свдећи увиде у остварене резултате на фактографско бележење чињеница. Подухват да се проблематизује и расветли овај део нематеријалне културне баштине у националној култури има вишеструку вредност. Прво, урађено је обимно истраживање и систематично је изложен чињенични фонд, што с обзиром на изворе који су могли бити коришћени, представља озбиљан истраживачки подухват. Кандидаткиња је истраживала податке о више од шездесет година рада ЦНП, ослањајући се, у великој мери на (не увек поуздане) секундарне изворе, јер примарни нису доступни. Посебно је било изазовно поставити основе аналитичком приступу музици за представе у одсуству сачуваних партитура, само на основу њихових снимака, или критичких осврта на премијерна извођења које су најчешће писали позоришни критичари. Кључни проблемски аспект који ауторка осветљава јесте улога позоришне музике у кодирању националне културе и идентитета и због тога пројектује интердисциплинарни приступ истраживању комуникацијских капацитета музике у остваривању ових циљева који подразумева повезивање различитих дисциплина у пољу теорије уметности и студија културе. Ауторка је издвојила као нарочито значајан опус композитора Жарка Мирковића, сагледавајући га у контексту делатности његових претходника и савременика. Циљеви рада су били вишеструки. Прво, тумачење поступака и начина помоћу којих је дошло до искорака на подручју позоришне музике у Црној Гори, радом и ангажманом Жарка Мирковића. Затим, доказати важност и вишезначност музике у позоришту и расветлити најзначајније доприносе обликовању националне културе и идентитета. Циљеви су се односили и на позиционирање позоришне музике у театру, културним круговима Црне Горе и у друштву; дефинисање улоге изражајних средстава музике у позоришту и класификацију/периодизацију музике коју је Мирковић компоновао или адаптирао за представе. Као примарни циљ рада ауторка поставља и намеру да образложи улогу и значај позоришне музике у националном театру, те докаже да се њеним посредством на различите начине могу кодирати идентитети и аспекти националне културе.

Основне полазне хипотезе

У раду је ауторка поставила четири основне хипотезе:

- Некад прихваћено мишљење да се заједнице могу препознавати по релативно стабилним идентитетима, одређеним традицијом, културним особеностима и праксама које се могу прикупљати, мапирати и објективизирати, под утицајем савремених друштвених токова трансформисало се у прелазак „фиксираних“ у „флуидне“ идентитете с тежњом да се опишу на нов начин, као процес уместо стања, као ток уместо фиксираниг својства.

- Осамдесетих година прошлог века у Црној Гори се појавило више аутора: Златко Закрајшек, Сенад Гачевић, Александар Таминцић, међу којима је квалитетом и квантитетом доминирала стваралачка личност Жарка Мирковића. Доказати ову хипотезу подразумева детаљан приступ анализи композиционих поступака у опусу позоришне музике Мирковића и сагледавање његовог доприноса у поменутом контексту.

- Захваљујући садејству свих параметара (хармонија, динамика, ритам, метар, текст – у вокално-инструменталном делу) музика често имплицира, антиципира или преноси значења, идеологије, и/или сведочи о одређеним идентитетима.

- Поред националне Академије наука и умјетности и националног Државног архива, национално позориште је једна од три (хијерархија није пресудна) институције у културном систему друштвеног амбијента. Тријада назначених најважнијих националних институција даје препознатљивост конкретном ареалу на основу којег се остварује одређени значај у ширим историјским и актуелним међународним дешавањима и оквирима.

Методолошки оквир истраживања

У истраживању су коришћени историјски и критичко аналитички метод, са фокусом на теоријску анализу литературе са подручја примењене музике, студија културе, теорије текста и позоришта. Акцент је на савременом извођењу појмова примењена музика, позоришна/сценска музика, код/кодирање, идентитет (људски, родни, класни, породични, племенски, етнички, национални, генерацијски, професионални, културални, економски) и национална култура (са ослонцем на радове С. Хола, Ж. Делеза, Ф. Гатарија и А. Бадјуа, као и М. Шиона, Д. Кулезих-Вилсон, З. Лисе, К. Горбман, Р. Скрутона, Е. Липмана, Р. Лича, те Б. Брехта, Ч. Молинарија и Р. Харвуда). Анализирана је грађа сачувана у ЦНП, као и секундарна литература у којој су осветљени различити аспекти његовог рада. Ауторка је поставила класификацију позоришне музике на компоновану, аранжирану, дијегетичку, недијегетичку и музику различитих жанровских одређења, како би диференцирала композиторске поетике и праксе Жарка Мирковића у односу на друге композиторе који су дали велики допринос позоришној музици у Црној Гори. Историјски метод је подразумевао сагледавање других чинилаца значајних за позориште: осветљене су друштвено-политичке околности и продукцијска политика театра у појединим етапама његовог развоја.

Резултати истраживања

У раду су у потпуности потврђене постављене хипотезе. Својим анализама ауторка је показала да се заједнице могу препознавати по релативно стабилним идентитетима, одређеним традицијом, културним особеностима и праксама, које се могу прикупљати, мапирати и објективизирати. То је довело до закључка да се на подручју Црне Горе, у сценској музици и анализираним представама могу кодирати значења својствена за ово географско подручје. У музици се ово огледа кроз коришћење нумера заснованих на националним музичким темама (као у представи *Принцеза Ксенија од Црне Горе*), црногорском фолклору (у представама *Конте Зановић* и *Данило*), тужбалицама (у представи *Јаја*), до сублимирања ширих културалних значења која се посредством музике кодирају уписујући шира интернационална обележја (коришћење интернационале у представи *Everyman Билас*), у представи *Монтенегрини* албански и италијански музички мотиви, у представама *Тобелија* абориџанска мелодија, романтичарска, Григова музика у представи *Нора* и друге.

Значајан допринос историјату музике у националном театру дат је брижљивим трагањем за подацима о ангажованим ауторима, терминима и називима представа који су у

раду представљени систематично и доследно. Историјски подаци су били основа за анализу која почива на класификацији различитих приступа сценској музици, урађен је осврт на делатност аутора који су се посебно истицали својим деловањем у ЦНП, указано је на различите приступе компоновању и реализовању музике за представе, издвојени су различити стилски и композиторски аспекти и указано је на њихову везу са редитељским концептима.

Да би се доказала хипотеза о изузетности доприноса који је дао Жарко Мирковић, урађена је детаљна анализа композиционих поступака у његовој позоришној музици и то у контексту целине његовог опуса. Посебно је уочено да је Мирковић, поред иновација које се односе на музичке карактеристике, начин поимања односа музике и осталих параметара на сцени, и у извођачком смислу поставио нове стандарде сарадњом са истакнутим уметницима и школованим музичарима. Жанровски, значењски и карактерно различите представе на којима је радио омогућиле су да се увиде различите стилске и поетичке одлике овог аутора и покаже да се у њима огледају поједине стваралачке фазе у развоју његовог композиторског језика.

Ауторка својим радом даје допринос и теоријским и методолошким промишљањима везаним за тему потврђивањем хипотезе да, захваљујући садејству свих параметара (хармонија, динамика, ритам, метар и текст у вокално-инструменталним делима) музика често имплицира, антиципира или преноси значења, идеологије, и/или сведочи о одређеним идентитетима. Указано је да музика у анализираним остварењима има различите улоге: 1. Подцртава основну тему, 2. Везује се за одређену личност, 3. Антиципира дешавања, 4. Контрира дешавањима на сцени, акцентујући идентитете и подвлачећи неретко апсурдност оног што се приказује. Ауторка је показала да се кроз музику могу разоткрити елементи националне културе, с једне стране, као и различите врсте идентитета. Потврђено је да ЦНП представља једну од примарних националних институција у културном систему црногорског друштва. Зато је посебно истакнут значај чувања, архивирања и анализе примењене музике и указано на потребу наставка започетих истраживања. Посебно је указано на потенцијал даљег промишљања односа композиторове позоришне музике и других жанрова који се појављују у његовом опусу.

Коришћена литература

Списак коришћене литературе је сегментиран по типовима извора: 201 библиографска јединица (књиге и чланци), вебографија (37 јединица) и списак видео документације (5 јединица). Ауторка успоставља коректан однос према коришћеној литератури.

Завршна оцена

Докторска дисертација Јелене Јовановић-Николић „Улога музике у кодирању националне културе и идентитета у Црногорском народном позоришту (са посебним освртом на позоришну музику Жарка Мирковића)“ представља аналитички интердисциплинарни научни рад који у потпуности задовољава критеријуме и стандарде докторских студија на Универзитету уметности у подручју интердисциплинарних наука о уметностима и медијима. Уже, она припада областима критичке теорије, музикологије и студија културе. Кандидаткиња је дала научни допринос истраживаној теми обухватним истраживањима,

систематичним излагањем, зналачком анализом и функционалним теоријским расправама.

Комисија докторску дисертацију оцењује као научно заснован, оригиналан и обухватан аналитички рад. Истичући да је овим радом дат значајан допринос методолошком и сазнајном обогаћењу досадашњих резултата истраживања овог важног сегмента историје црногорске уметности и културе, чланови Комисије са задовољством предлажу Већу Интердисциплинарних студија и Сенату Универзитета уметности да прихвати Извештај, те да покрену процедуру за јавну одбрану докторске дисертације.

Чланови Комисије:

.....
Светозар Рапајић, професор емеритус
Универзитета уметности у Београду,

.....
Др Марија Ћирић, ванредни професор
ФИЛУМ-а Универзитета у Крагујевцу,

.....
Др Тијана Поповић Млађеновић,
редовни професор ФМУ,

.....
Др Аница Сабо, редовни
професор ФМУ у пензији,

.....
Др Соња Маринковић, редовни
професор ФМУ (ментор)